

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

DIE UWE JEUGD VERNIEUWT ALS EENS ARENDS PSALM 103

Onder redactie van Prof. Dr V. Hepp, Dr K. Schilder, Dr C. Tazelaar en Prof. Dr J. Waterink

Medewerkers: Dr H. A. van Andel, Solo; Dr R. E. van Arkel, Utrecht; Dr Henry Beets, Grand Rapids; Dr Joh. C. Breen, Amsterdam; Dr K. Farnhout, Vreeland; Prof. Dr F. W. Grosheide, Amsterdam; Prof. Dr T. Hoekstra, Kampen; Dr G. Keizer, De Slag; Dr B. A. Knoppers, Amsterdam; Dr J. G. Kunst, Arnhem; Dr H. W. Laman, Assen; Dr C. Lindeboom, Amsterdam; Dr S. O. Los, 's-Gravenhage; Dr J. W. Marnelstein, Amsterdam; Dr F. C. Meijster, Rotterdam; G. Meima, Groningen; Dr J. C. Rullmann, Utrecht; J. Strikwerda, Dokkum; Dr J. Thijss, Zwolle; Dr J. Veldkamp, Hilversum; E. Visser, Arnhem; Prof. Dr D. H. Th. Vollenhoven, 's-Gravenhage; Dr J. de Vries, Tilburg; Dr J. D. Wielinga, Hoofddorp; Mr J. A. de Wilde, 's-Gravenhage.

Adres der Redactie:

Prof. Dr V. HEPP, Van Breestraat 14, Amsterdam.

Drukkers-uitgevers:

OOSTERBAAN & LE COINTRE, Goes.

Tel. No. 58 — Postrekening No. 30000.

Abonnement: f1.25 per drie maanden bij vooruitbetaling.

Voor 't Buitenland en Ned.-Indië f7.50 per jaar.

Advertentie: 25 ct. p. regel. — Losse nummers f0.15.

INHOUD: Het Paradox in de Religie. V. — Uit de Schrift: Looft den Heere (Ps. 134:1 en 2). — Kerkelijk Leven: Verdediging onnoodig. — Geestelijke Adviezen: Correspondentie. — Literatuur en Kunst: Nieuwe Kinderboeken. — Pop.-Wetensch. Schetsen: Gijsbertus Voetius, VIII. — Het Boek van de Week. — Uit de Buitenl. Kerken: Een begraving onder de Geref. Holl. Amerikanen, II. — Perschoorw. — Boekbespreking. — Kerknieuws.

HET PARADOX IN DE RELIGIE.

V.

Tegenwoordig wordt veel gesproken over „het paradoxaal karakter der waarheid.“ Met name noemen sommigen, dat het gereformeerde protestantisme dit paradoxaal karakter erkent, om zichzelf trouw te blijven. Men meent, dat Calvijn het reeds uitgesproken heeft. Vele invloedrijke werken hier samen: vooral Karl Barth is hier te noemen; hier te lande heeft Prof. Haitjema sterk geploet voor erkenning van de paradox in de theologie. „Paradox“ is dan voor hem „een woord of redenering, die blijkbaar in zichzelf tegenspraakig is.“

De poging van Prof. Haitjema, om zijn opvatting van het paradoxaal karakter der waarheid (doorbreking van de grondwet van het eedelijk denken, terijdeling van het redelijke indelingsprincipe, A-B) uit de Schrift te bewijzen, moet als een eenmalige onvolgdoende worden afgewezen.

Hetzelfde geldt van de poging van anderen (b.v. Jonckman) om het paradoxaal karakter der waarheid (in engere zin) met de H. Schrift te bewijzen. Barth stelt de kwestie wel zo scherp mogelijk, doch verliest dan ook uit het oog, verwaarloost althans in de praktijk, de leer der immanentie Gods, ook in het geven der openbaring, almede de erkenning dat de openbaring een gesluisdus doorloopt.

De erkenning van de juistheid van de stelling, dat het karakter der waarheid paradoxaal is, zou, in plaats van specifiek gereformeerd protestantisch te zijn (zoals Prof. Haitjema wil), het gereformeerd protestantisme juist te staan komen op verlies van meer dan een geestelijk bezit en berooving van zijn aenschijn.

Wat nu ons, gereformeerden, zelf betreft: er zijn den laatsten tijd onder ons merkwaardige verschijnselen waar te nemen. Geestelijke leidslieden staan op, die zeggen: Kuyper het altijd; of-af; maar Bavinek had ooren naar „en-en“; en daarom: wij willen terug naar Bavinek. Een anderen keer verklaren ze even rustig: Haitjema en Barth moeten we hooren. De „gedachte van Barth“ tegelijk met den „Bavinek-geest“ willen ze doen herleven.

Indien dit alles rijp overwogen was, zou het paradoxaal mogen heeten. Ik vrees echter. Want wie naar Bavinek wil, die moet Barth loslaten en Haitjema met alle oerbiedigheid (die tegenover levenden meer dan dooden gebruikelijk is) verzeeken, dat hij het Calvinisme tot nu toe niet getoond heeft met geduld te willen verstaan, zooals wij meenen, dat het wil verstaan worden.

Laat ons enkele posten maar van de rekening noteeren:

Barth wil „von Gott her die Religion in Frage stellen“. Jezus „heeft met religie eenvoudig niets te maken“. Op hetzelfde oogenblik, waarop religie bewust religie wordt, een psychologisch-historische tastbare grootheid in de wereld, is zij van haar diepste tendenz, van haar waarschijnlijkheid afgevalen en den afgoden toegewijden. De waarheid van de religie ligt hierin, dat zij „jenseitig“ is; een in de geschiedenis grijpbare (horizontale) macht kan zij niet worden, zonder haar karakter te schenden. En dat alles omdat zij „paradoxaal“ is. Aldus Barth.

Men kan dit alles niet met bewondering aanschouwen, zonder Bavinek in het gezicht te slaan. Als iemand soms Bavineks erfenis redden wil en tegelijk dit en wat eraan gelijk is, met jubelzangen achter Bavinek importeerden wil, dan haalt hij een streep niet alleen door Kuyper maar evenzeer door heel Bavinek's „Wijsbegeerte der Openbaring“, om maar niet meer te noemen. Bavinek zegt: „Religie is of een pathologie van den menschelijken geest, of ze eischt... de kenbaarheid Gods“ (185). Tegenover Barth's „respect voor Gods incognito“ houdt Bavinek vol: „ignoti nulla cupido“ (185); wat ik niet ken, dat begeer

ik ook niet; ik heb het niet lief. Respect voor Gods incognito betekent: de religie loslaten in dezelfde mate, waarin ik dat „respect“ voed. Maar wat is mijn religie zonder „respect“ en wat mijn „respect“ zonder religie? „Alle godsdienst“, zegt Bavinek, „rust op de onderstelling, dat God... in de wereld werkzaam is“ (136). En het christendom is „Christus-Religie“ voor hem. Jezus Christus heeft met de religie eenvoudig alles te maken.

Het wordt hoog tijd, dat men Bavinek en Kuyper lezen gaat en dat Bavinek niet langer dood-getoast wordt door een bepaalden kring, die hem bij den dag meer complimentjes maakt, naarmate ze datgelijks zijn grondgedachten naiever verloochent. Het is soms zielig te zien, hoe sommige jongeren meenen, een „synthese“ te vinden, door aan Bavinek eden te wijden en voorts Barth „grootisch“ te doen spreken. Zij vergeten, dat het laatste glimpje van synthese hun op die manier afgenomen wordt. In de lijn der goddelijke immanentie toch ligt nog de gedachte aan zekere evolutie. Losgemaakt van de transcendentie Gods wordt zij tot een grove ketterij. Maar tot nu toe was voor gereformeerden een zekere mogelijkheid van de erkenning van evolutie op den bodem der revelatie; beide zijn onder ons nooit volkomen tegenstellingen geweest. Ze zullen het worden, zodra Barth geïmporteerd wordt. Die het hardst om „synthese“ roepen tegenwoordig, toonen af en toe het kortst er over nagedacht te hebben. Ze spelen het woord, maar spullen de gedachte; zulk spelen is spelen, anders niet.

Wij moeten (willen we op eigen fundament verder bouwen, naar Kuyper en Bavinek terug en naar Calvijn. Bij hen zijn — ik wies er reeds op — de immanentie en de transcendentie Gods op gelijke wijze erkend. Maar hier worden ze gescheiden. Bij Kierkegaard moet het „transcendente uitsgangspunt“ tot elken prijs bewaard worden voor het onheil, dat men het in de „immanentie“ van een wereldhistorisch proces van ontwikkeling zou neerhalen, indien althans Kierkegaard zal blijven, die hij is. En Barth heeft zich daarbij aangesloten en het „oneindige kwalitatieve verschil“ tusschen tijd en eeuwigheid, zooals Kierkegaard het uitdrukt, in zijn negatieve en positieve betekenissen willen uiteenzetten. En o, het is alles best bedoeld; het is een roepen om de majesteit Gods, te lang vergeten. Maar het deugt toch niet. De paradoxenleer is een poging, om het geloof te redlen uit de dorre handen van het rationalisme, maar het is een vertwijfelde poging) geweest; en vrees, wanhoop, vertwijfeling zijn slechte raadgevers; het bederft zijn ze voor iedere reddingsbrigade. Wanhoop is immers de „ziekte tot den dood“. Ook voor theologen, q.q. Deze Barthiaansche theologie zal leiden tot deïsme) juist om haar praktische loochening van de immanentie Gods; eenmaal op het hellend vlak kan ze niet terug). De poging, om Gods transcendentie te verbinden met zijn immanentie staat voor haar begrip gelijk met de loochening, de opheffing, van Gods transcendentie, haar lievelings-denkenbeeld. En wat men nog van immanentie weten wil, dat wordt dan dienstig, om den mensch neer te slaan en het menselijke te vernietigen.

Maar God heeft er den mensch door opgericht en in Zijn licht hem het licht doen zien. „In Uw licht zien wij het licht“. Als het waar is, dat dit psalmwoord Bavinek's schoone uren heeft beheerscht, dan moet zijn discipelenschaar Barth vaarwel zeggen. Hij ziet in Gods licht niets meer; het slaat hem met blindheid. „Het groote gezicht op God“ is een geliefkoosde uitdrukking van Barthiaansen stijl; maar zij betekent soms niet veel anders dan: „de acute verblindende voor God“. „Door Hem Door Hem alleen“.

Maar Bavinek en Kuyper denken bij die laatste woorden aan psalm 89. Die eindigt niet met een paradox, maar met een doxologie, omdat hij de transcendentie en de immanentie weer verzoend heeft gevonden.

Barth, en Kierkegaard, zien uit Gods idee drop-pelen gieten in de geschiedenis (het horizontale vlak); maar — hoe gauw verdampt een drop-pel... Hij moet ook tot damp overgaan, want als wij hem zooden willen bewaren, onveranderd, dan zegt hij ons liegen; de waarheid moet immers niet stilstaan? Maar een stroom, een bedding, groef zich God door de openbaring, volgens de gereformeerde theologie. Een stroom droogt niemand uit. De openbaringsrivier Gods is vol water.

Men moet zich dus niet schamen voor de tegenwoordig haast levensgevaarlijke uitspraak: ik heb vasten bodem onder de voeten; want de bodem van Barth, die in „das Unbedingte“ treden wil, is geen bodem. Zonder de „klaarlijkheid“ kan de gereformeerde nu eenmaal niet leven. Wie er op scheldt, is als wie de moedermelk ridiculiseert, die hem toch maar 'n fermien kerel maakte. Bestaat de klaarlijkheid in de openbaring niet, is ze een dwaze of pedante fictie, dan komt onze exegese zelfs niet aan den gang, en ons geloof niet en onze theologie niet. Het paradox, als eenige, eerste en laatste en ook daartusschenliggende ontdekking in de theologie der „crisis“ moet de gereformeerde denker volstrekt verworpen.

Want de gereformeerde geloof in de eenvoudigheid van God. Deze is Hem niet het Irrationeële, doch de Eenvuldige, die nimmer strijdt met zichzelf; die zich in het eeuwige Woord, den Logos, volmaakt uitgiet en uitdrukt en die tot zichzelf in het Woord en den Geest wederkeert. Hij erkent voorts, dat die God niet maar iets van Zich, maar Zichzelf goopenbaard heeft; dat die openbaring als één voortgaand werk te zien is, dat zij niet slechts kritisch op deze horizontale wereld ingrijpt, doch om die wereld met God te verzoenen, en dus Gods critiek tegen haar tot vrede te brengen, in die wereld ingegaan is, en er in gebleven is ook. Hij ziet voorts, dat die openbaring in Gods raad is opgenomen en in den tijd zich straks naar Zijn gemaakt bestek meedeelt, voortgaande van kracht tot kracht, van kern tot omtrek, van schemer tot volen middag toe. Hij hoort haar verkondigen, dat het „horizontale vlak“ en het „verticale“ geen tegenstellingen mogen blijven, omdat God ze tot elkaar brengen wil; hoe verder God met de wereld Zijn doel naderbij komt, des te meer wil Hij woning maken bij de menschen, en Zijn Logos in ons leven doen overwinnen, de leugen brekende, en verkondigende de waarheid.

Deze overtuiging doet hem het raadsel, de tegenstrijdigheid, die zijn denken verwart en gevangen houdt, reeds uit ander oog bezien en met anderen maatstaf beoordeelen. Komt hij in zijn denken tot een knooppunt, tot een snijding van twee gedachten, die elkander schijnen uit te sluiten, dan zegt hij niet: „dat ligt aan God“, maar: dit ligt nu aan mij.

Wat ik paradoxaal vind, heeft God niet zóó hier neergelegd; neen: ik heb, wat Hij mij wilde doen vinden, nog niet in Zijn wezen ontdekt. De eenheid moet er zijn, want God is één; maar ik heb ze nog niet kunnen vinden; en dat ligt niet aan de openbaring maar aan mijn ontvangen der openbaring. Want de openbaring zelf — zoo gaat hij dan verder — de openbaring zelf is wel zuiver, doch niet alreëquaat. Zij kan dit niet zijn, omdat alleen God Zijn eigen oneindigheid aan kan; de Geest onderzoekt ook de diepten Gods. In mijn eindig, geschapen wezen, kan de oneindige God Zich nooit zonder rest, zonder overblijvend mysterie openbaren. Daarom zal ik nooit de dingen tot op hun diepten grond kunnen aanschouwen. Maar toch is Gods openbaring zuiver; zij spreekt mij de waarheid. Deed God dat zóó, dat hij van de Institutie der Waarheid hoofdstuk voor hoofdstuk kenbaar maakte (eerst hoofdstuk 1, dan 2, dan 3 enz.), dan zou het aan Hem kunnen liggen, dat ik op paradoxen stuit. Want dan kon 't wezen, dat een waarheid, die in de eene periode geleerd wordt (zeg b.v. de soevereine verkiezing en ver-

NO- EN
HANDEL
IPPEN
straat 42
HAAG

n prachtig
in elk genre
ijken prijs.

U REEDS
'SCHAPPIJ
aal-Economisch
ekblad
?

H. AMELINK
Redacteur:
C. SANDBERG
erking van vele
nde personen

g dan nog heden
van de DRUKKERIJ
U — BAARN

d weekblad is het
er Christelijk soci-
s in ons land en
l— per kwartaal.
in hoofdartikelen
nomische vragen,
wingen over de
aties, laat het licht
sids- en bedrijfs-
eigen kring, bevat
ch financieel-eco-
zicht, een revue
schappelijk leven",
ig „Pers en Pole-
riek „Vrouwenbe-
ragenrubriek“ en
rang geeft o.a. De
ijn studies over
eling van de rijpere
ngd“.

erzorgd, zóó goed-
ft, met zóó rijken
in elk christelijk
n thuis.

en een abonnement
ummers aan!

evraagd:
avinek, geb. weinig
ste uitgave,
str. 77, Den Haag.

werping) en in die periode alleen bleef staan, eerst later werd aangevuld met een andere uit een volgend hoofdstuk (b.v. onze menselijke verantwoordelijkheid). Maar zóó doet God niet. De openbaring spreekt niet fragmentarisch of abrupt, doch „organisch“: zij kondigt niet successieel haar paragrafen af, doch dicteert Gods groote thema in de wereld. En de daarna volgende uitwerking van dat thema is wel zóó, dat God, naar dat de menschen het bevatten kunnen, in den eenen tijd het accent meer laat vallen op deze, in een anderen tijd meer op een andere waarheid, doch daar moet dan weer aanstonds aan toegevoegd worden, dat deze accentverlegging niet den zin, niet het thema, of ook maar één van zijn deelen tegensprekt; zoodat de bijbel niet paradoxaal (in den strengen zin) kan zijn, noch in zijn geheel, noch in zijn deelen.

Wat het laatste betreft, herinnere men zich de schijnbare paradoxie van de bijbelsche voorstelling van het voortbestaan na den dood. Eenerzijds klinkt in het O. T. de toon heel somber: er is een duistere sjeool; maar toch schemert door de sjeoolprediking al iets van de nieuwtestamentische, veel rijkere openbaring. Anderzijds laat het N. T. het licht in rijke stralen vallen over het bestaan der zielen na den dood; maar door de herinnering aan de „naaktheid“ der zielen (2 Cor. 5) en door verscheiden woorden, die aan het O. T. herinneren, wordt ook weer de continuïteit met het O. T. gehandhaafd. En zoo is het altijd maar weer. Accentverlegging, waarbij telkens het thema in zijn geheel bewaard blijft, heeft met paradoxen niets te maken. Zoo staat het ook met wet en evangelie; O. en N. T.; Israëls particuliere en der wereld universele genade, enz. Paradoxen zijn hier niet; God heeft het één door het ander laten groeien; het is niet: A en ook B en die twee identiek; maar het is: A en daardoor B en zoo naar C en die alle zijn samen één heilige openbaring van den naam van God.

Maar nu blijft ten slotte nog de vraag: of zóóal niet OP den weg der bijzondere openbaring, dan toch aan het EINDE daarvan, als wij niet verder kunnen, het paradox komt staan, om te spotten met ons „redelijk identiteitsprincipe“.

Laat ons toegeven, dat de schijn er is. Ik zinspeelde reeds op het handhaven zoowel van de volstrekt soevereine, onverstaanbare besluiten Gods in verkiezing en verwerping als van den eisch van volstrekte verantwoordelijkheid van den mensch; zoo is er meer te noemen: particuliere en universele genade; leidelijkheid en werkzaamheid van den mensch; verborgen en geopenbaarde wil Gods; de zonde, die altijd tegen Gods wil is en toch nooit buiten Gods wil omgaat. En zoo voort. Menigeen is geneigd, te zeggen: hier is het paradox. Hij zou zeggen: hier moet een „nochtans“ staan; „zoo is het en „nochtans“ ook zoo“; (en-en). Maar de Bijbel doet het anders. Neem b.v. de zeer moeilijke kwestie van Gods onweerstaanbaar willen en werken tegelijk met zijn eigen willen en werken. Zegt Paulus: God werkt in u het willen en het werken, en NOCHTANS moet gij ook uw zaligheid werken met vrees en beven? Neen. Hij zegt niet: „hoewel“; maar: „omdat“. Werkt uw zaligheid met vrees en beven, WANT het is God, die in u werkt beide willen en werken. Hij vindt hier geen paradox. Want omdat God de Zijnen heeft „gezien“ maar Zijn wil als zelf-willende en zelfwerkende menschen, daarom moeten zij in de praktijk zijn overeenkomstig die schepende idee van God. En op dezelfde wijze beredeneert men de eenheid tusschen verborgen en geopenbaarde wil: ze spreken elkaar niet tegen. Wanneer maar Gods geopenbaarde wil geheel en al uitgesproken zal blijken, dan zal ik zien, dat God den verborgen wil uitvoerde door den geopenbaarden. Zoo durft Hosea het beeld wel aan van den geestelijken mensch, die tegelijk baart en gebaard wordt; want als de mensch door God willende gemaakt is, dan wil hij zelf ook weer. Paradoxaal is dit niet, omdat de mensch, die baart, daartoe van God verwekt en bekrachtigd wordt van oogenblik tot oogenblik. Wie dit paradoxaal vindt, moet consequent zijn. Hij moet niet meer zeggen: de vijgeboom brengt vruchten voort, maar God brengt vruchten voort door middel van het proces, dat hij in het leven van een vijgeboom voltrekt. Want dat is dan ook eigenlijk de zin van de uitdrukking, dat de vijgeboom bloeit en vrucht geeft. Zoo kan Israël Gods wijngaard zijn, die voor vrucht leverantie verantwoordelijkheid te aanvaarden heeft; kan Jezus den dorren vijgeboom vervloeken, al weet hij alles af van zijn machteloosheid; zoo kan Jakob in zwakheid („weenen en smeken“, zegt Hosea) overwinnaar Gods worden en Israël heeten. Dat klinkt paradoxaal, maar is het niet; God laat zich overwinnen en dezelfde hand, die zich laat verslappen, sterkt tegelijkertijd die van Jakob, opdat hij Israël worde. Het is geen paradox, maar van Gods zijde gezien, een hooge eenheid. — En met soortgelijke redeneringen kan men wel de hoogere eenheid ontdekken in de eveneens zich naast elkaar opdringende termen: eeuwigheid en actualiteit, pessimisme en optimisme, toornend en genadig God, christelijk heroïsme en gelatenheid, slangenwijsheid en duivenoprechtheid, supra- en infralapsarisme, enz.

Natuurlijk ontken de calvinist geen oogenblik,

dat er dingen zijn in de openbaring, waarvan hij de eenheid niet vermag te grijpen. Het beeld is gebruikt van een touw, dat afhangt naar beneden uit een zoldering. Wanneer in den zolder twee gaten geboord zijn en het touw is boven den zoldervloer één en ongebonden, dan ziet de man, die beneden staat toch twee touwen. De hoogere eenheid ontgaat hem. Het verschil is nu dit: Barth — Haitjema, Kierkegaard enz. zeggen: de tweeheid van het touw is het eigenlijke; de eenheid daar aan den bovenkant is maar schijn. De calvinist zegt: dat ik er twee zie, is maar de toekomstigheid. Boven zijn ze een, en ik zal het eens mogen zien. Barth zegt halleluja bij de splitsing, de calvinist bij de eenheid. Er is over dit vraagstuk veel en veel meer te zeggen. Wie wil, zegge, dat in deze artikelen het polemische element meer ruimte vroeg dan het thetische. Het was opzet: ik bedoelde te waarschuwen. Het is in dezen tijd noodig, eerst weer op onze eigen plaats te komen; daarna kunnen we pas vooruit.

Laat de jongeren-groep, zooals men het noemt, zich niet onbeheerscht overgeven aan enkele modetermen. Ook niet aan dien van het paradox. Vele eersten zullen dan de laatste zijn en vele laatste de eersten. Het is geen toeval, dat een man als Dr P. Stegenga in zijn dissertatie „Tijfel“ met de prediking van den irrationeelen inhoud der openbaring nog al ingenomen blijkt, terwijl een Roomsche (P. W. Schmidt, S. V. D.) met argumenten werkt daartegen in, en dan niet zóó'n klein beetje¹⁾. Het is een teken van inzinking, als men met een beroep op Kant en de kenleer, die natuurlijk hier zeer sterk de aandacht vraagt, al aanstonds de termen van Kierkegaard, Barth, e.a. overneemt, zonder zich eerst rekenschap te geven van den eisch, dien het gereformeerd geloof aan de openbaring, ook in kritischen zin, stelt. Prof. Dr Vollenhoven heeft in zijn inaugureele rede (Logos en Ratio) er nog aan herinnerd, dat die plicht er is, als eisch van zelfhandhaving; en hij deed het in aansluiting aan wat een vorige generatie had gezegd in gelijken zin (bl. 66). Wie dat vergeet, helpt de gereformeerde theologie niet vooruit, maar van de baan. Hij moge tot bezinning komen. Mannen als Schaefer²⁾ komen al waarschuwen.

Want het gaat om het behoud van fundamentele dingen. Prof. Vollenhoven zegt, dat de lijn van Kuyper even die der romantiek raakt. Maar de lijn van Barth valt er voor een groot stuk heelmaal in³⁾. Men geeft tegenwoordig zich liever aan de mystiek dan aan de dogmatiek; vandaar dat het spelen met het irrationeële, de antinomie, de paradox tot caquelletterie worden kan⁴⁾; want al wat ik uit mij zelf wil, ook de mystiek, zonder dat ik geperst en gedrongen ben van Gods geweld, komt niet boven het spel uit, noch boven het zelfbehagen.

Men moet terug, terug naar de verschrikking van het begrip „openbaring“. Want Barth zegt wel veel over de verschrikking; maar hij beschuldigt beide Joden en Christenen, beide Grieken en Christenen, beide barbaar en Christen. Wie beide beschuldigt, heeft heel fifties beide verontschuldigd. Jeremia en Hananja, d.w.z. de ware en de valsehe profeet, zegt Barth, liggen beiden onder de volstrekte critiek. Wat zich niet wil laten opheffen, maar zich (als „ja“ of „neen“) zelf rechtvaardigen wil, dat ligt juist daarom onder het oordeel; met bewustheid voert hij dit vonnis aan tegen de „Immanenzglaubigen“⁵⁾. Maar zóó worden alle profeten van Jahwe, die tegen de valsehe profeten spreken, fantasien, omdat ze, met de valsehe profeten, op één lijn staan en fantasieeren uit hun „hart“; en de psalmen, die om recht roepen tegen den „wederpartijder“ worden gruwelen van hoogmoed en Paulus' woord over ergernis en dwaasheid wordt een gemeenplaats, d.w.z. ze verliest haar verschrikking. Want Paulus zegt: de natuurlijke mensch heeft een ergernis en een dwaasheid aan het evangelie. De geestelijke mensch niet. Bij Paulus gaat het evangelie wel tegen de meening (paradoxan) van den onwedergeborene in, maar de meening des Geestes wordt in den wedergeborene uitgewerkt; de Geest getuigt en bidt met en in hem. Maar Barth maakt het evangelie voor iedereen tot een ergernis en dwaasheid; ook kerk en theologie liggen als onwaardig in den verschoven hoek.

Kierkegaard heeft terecht gezegd, dat het paradox hartstocht is. En — iedere hartstocht, zegt hij, streeft naar zijn eigen ondergang. Het verstand van den paradoxenjager WIL den „aanstoot“⁶⁾, d.w.z. wat Paulus noemt: de „ergernis“. Hoe geheel anders wil de bijbel, die den hartstocht der zonde wel ziet botsen tegen het geloof en zijn inhoud, als tegen een „sta-in-den-weg“; maar die tot het geloof zegt: gij weet alle dingen en hebt niet van noode, dat iemand u leere; blijft in de zalving; en wat de hartstochten betreft: die Leidenschaft flieht, die Liebe muss bleiben. Daar is in de liefde geen vrees, ook niet de paradoxale; de volmakte liefde drijft de vrees buiten; en ook het paradox tracht zij weg te werken.

In „Fraternitas“ (werd daar meer zóó in geschreven!) heeft J. M. S. tegenover Haitjema's uitspraak: „het paradox is het kruis voor ons hoogmoedig denken“, als de zijne gesteld: „het paradox is het asyl voor ons luie denken“.

Of dit laatste waar is, zal van den mensch zelf afhangen.

Er zijn er, die niet een asyl zoeken. Voor hen kan het paradox (zooals het hun schijnt te zijn) een oponthoud, een onvermijdelijk station zijn op den weg van hun vooruitstrevend denken. Barth is niet een luie denker; men hoort sterken weemoed in zijn klacht⁷⁾, dat de theologen over God MOETEN spreken, maar het niet kunnen, omdat zij menschen zijn; en dat zij nu met die beide erkenningen God Zijn eer moeten geven. Maar Barth is toch ook wel eens erg lui.

Als hij zegt: Jeremia vecht tegen de priesters en profeten, en Paulus tegen de religie (van het Jodendom en Luther tegen de vroomheid van de Middeleeuwen, en Kierkegaard tegen het christendom, dan kan hij makkelijk concluderen, dat zóó nog steeds Gods bliksem lekt... de (horizontale) vroomheid, en religie en het christendom van de „vlaktes“⁸⁾.

Maar hij heeft dan ook vergeeten, dat hij een karikatuur (waartegen die profeten streden) voor 't gemak maar aanzag voor 't echte wezen. Barth is wel eens lui.

En dan, in zulke uren, is het paradox wel een zeker asyl voor de traagheid van ziel. En traagheid is — hoogmoed.

Het paradoxenspel, hoe ernstig, zelfs tragisch, bedoeld, brengt ons niet van den hoogmoed af.

Natuurlijk wil men dien hoogmoed niet.

Barth b.v. vreest, dat de mensch, die een antwoord meent te hebben, zal ophouden naar God te vragen⁹⁾. Maar hij vergist zich, voorzover den geloovige betreft. God zelf weet, en daarom „onderzoekt“ de Geest alle dingen, ook de diepten Gods.

En in Christus is de mensch weer tot het beeld van dien God herschappen. Hoe meer dus hij weet, des te meer zal ook hij vragen.

En hopen.

Barth vreest, misschien nooit verder te komen dan de „prolegomena“, de inleiding, op de waarheid¹⁰⁾.

Maar de Hebreërbrief kent menschen, die van melk tot vaste spijs zijn gekomen. Zou Barth hen hebben kunnen bestraffen, omdat ze nog altijd de melk (de prolegomena) noodig hadden?

Hoe dit zij — men mag hier niet spelen met termen. Als Barth gelijk heeft, ook maar voor een deel, dan is het uit met de divina comedia; dan is het geloof een tragedie zonder pauze, zonder hooge- of verwickelingspunt, en zonder oplossing.

Wie het zóó ziet, kan woedend worden, om het geklepper met paradoxen. Zou men niet liever luisteren naar de stem, die zegt: „eet wat ik u geef“?

Eten? vraagt de paradoxale mensch. Eten?

En het antwoord luidt: hetgeen God als een eenheid (van geestelijke spijs) gegeven heeft, zult gij niet een onvermengde samenstelling van contradictoire woorden en leuzen maken.

Waar zóó gehoord wordt, daar zal het gesol met de paradoxen breken. Het christendom is wel voor het volk, doch niet populair.

Maar het paradox dreigt populair te worden. Dat pleit niet voor zijn waarachtige christelijkheid. Het woord paradox is al eens eerder populair geweest. Maar dat was ook in een tijd, die heidendom en christendom dooreenhaspelde of nog niet secuur had leeren onderscheiden.

Het is al heel lang geleden. Maar leerzaam is het toch. Er is een tijd geweest, waarin volkspredikers de massa allerlei wonderverhalen opdischten uit het antieke heidendom en christendom. En het volk gaf op geestelijke wijze zijn applausje, bij „acclamatie“, als om te bewijzen, dat het in al die wonderverhalen de paradoxale noot ter dege gekraakt had. „Paradoxon“ schreeuwde het volk¹¹⁾.

Maar laat die tijd niet weerkeren. Laat het paradox nooit populair worden, doch altijd een ding, dat overwonnen moet worden.

Ja, overwonnen. Want wie wellustig in paradoxen zwegen wil, zondigt. Hij overtreedt door de hybris. De torenbouw van Babel begint ook wel eens aan den tegenovergestelden kant. Babel's torenbouwers wilden zichzelf een naam maken; Barth durft Gods naam niet „maken“; beiden laten Gods naam daarom los. Vandaar, dat in Babel's torenbouw God der menschen sprank verwacht; bij Barth doet de mensch dit zelf; wat voor Babel een ongewild oordeel was, dat begeert Barth als een voordeel. Zulks heet in den Bijbel dan weer een oordeel.

K. S.

¹⁾ Bibl. Fragen, S. 14, 27; Römerbrief 114; geciteerd in Neuhäuser, Die Theologie der „Krisis“ und des „Wortes“ in Zeitschrift f. Theol. u. Kirche, Tübingen, Mohr, 1926, 7 jrg. te Heft, 25.

²⁾ Opmerkelijk is, wat Prof. Haitjema nog dezer dagen schreef: „Het Christendom... betreft alle ding, alle levens-terreinen, op den Eeuwige. De mensch wordt gesteld, met zijn wetenschap, met zijn wijsgeerte en met zijn religie onder het heilig oog van God. Zóó wordt het ware christendom het einde van wetenschap en wijsgeerte en religie; onder de majesteit van den heiligen God“. (N. Theol. stud. Wageningen, Veenman & Zn., Oct., '26, bl. 23). Gereformeerden zeggen het heel anders.

³⁾ Vgl. Torsten Böhlin Luther, Kierkegaard u. d. dialektische Theologie (Zeitschr. f. Theol. u. Kirche, Mohr, Tübingen, 1926, 7e jrg. 3e Heft, S. 174).

⁴⁾ Römerbrief, 1923, XIV.

⁵⁾ Böhlin, 178.

⁶⁾ Böhlin, 175.

7) He-
theologi-
voor es-
der par-
lijn“, m-
Dit is
8) Bk-
9) Ge-
10) M-
bedenki-
Thzol.
-Von d-
11) M-
superra-
12) J-
bl. 142.
Jum-
13) 1-
1920-
14) 1-
betreff-
15) E-
16) A-
17) C-
18) a-
19) a-
20) 1-
21) (1-
gions @
Göttinge-

Rec-
v.o.: -
in pla-

Deze
wanne
salem
Zij
avonde
Niet
om te
Gro-
om in-
komen
Buit
vol ee
het he
Daar
wacht
Nu
Uit
hoog
Heere
toe te
Well
Gods.
Bijn
Sion G
wier h
hebb
Maar
ziel, te
arbeid.
Zoo
het hu
getro-
keert.
Is ha
verre
wachte
loeven
O, la
Bij
lers na
Ook
geme-
van no
Als
liefde
de gen
on aan
Nerg
sleur e
dienen
Daar
levieter
scheid
niet m
zijn, d
het eer
te heff
om de
danken
Als
schouw
God da
Wat
scheids
Imma
hujs d
grond
getro-
Of w
komen.
Doch
het alle

oeken. Voor
station zijn
denken
sterven
ologen over
kunnen.
nu met die
oeten geven.
erg lui.
priesters
elgie (van
roomheid
d tegen het
k concludee-
em lekt...
en het chris-

dat hij een
ten strecken
hte wezen.

paradox wel
an ziel. En

el's tragisch,
moed af.
d niet
ie een ant-
nouden naar
voorzoover
weet, en
alle dingen.

het beeld
meer dus hij

er te komen
op de waar-

en, die van
Zou Barth
ze nog altijd
den?

spelen met
tar voor een
media; dan
auze, zonder
er oplossing.
den, om het
et liever lui-
Ik u geef?"
Eten?

een een-
heeft, zal
ng van een

al het gesol-
ndom is wel

worden. Dat
lijkheid. Het
laar geweest
idendom en
niet secur-

leerzaam is
in volkspre-
len opdisch-
stendom. En
n applausje,
dat het in
rool ter dege-
het volk²¹).
Laat het pa-
ijd een ding.

tig in para-
treedt door
begint ook
elden kant.
H een naam
et „maken“;
Vandaar, dat
chen spraak
it zelf; wat
as, dat be-
heel in den

K. S.

geiteerd in
„Wortel“ in
1926, 7 jrg.

g. Dezer dagen
ag, alle levende
it gesteld, met
zou religie
ware christen
en religioe-
ed“ (N. Theol.
bl. 23), Geer-

u. d. dialek-
Mohr. Tübingen

7) Het is sprekend, dat een man als Böhm de dialektische theologie der crisis verwijten kan, dat zij Kierkegaard slechts voor een dood laat spreken. Kierkegaard liet de verticale lijn der paradox nog zacht verbinden met de horizontale „ervaringslijn“, maar Barth neemt slechts de eerste „lijn“ over. (178 v.). Dit is het heilige vlak.

8) Böhm a. w.
9) Gogarten (aangehaald in Neuhauer, a. w. 14).
10) Men denke aan Barth's consequente hermeneutiek. Op de bedenkingen van P. Tillich (Kritisches und Positives Paradox, Theol. Blätter, 1923, no. 11) antwoordde hij met een art.: „Von der Paradoxie des positiven Paradoxes“, a. w. no. 12.
11) Monochtheïsme zum Götterkennens (rationale, irrationale, suprationale, München, Kösel & Pustet, 1923, bl. 85 v.).
12) Theozentrische Theologie II, Deichert, Scholl, 1914, bl. 142, 143 (credo, quia absurdum, en ook: quia non absurdum).

13) Vgl. Rudolf Hayn, Die Romantische Schule, Berlin 1920, 200, 297, 300.

14) Dit erkent ook Rudolf Otto zelf (Aufsätze, das Numinose betreffend, Stuttgart, Portes, 1923, 119).

15) Römerbrief, 1924, 113.

16) Aangehaald in Lehmann, Kierkegaard, 1913, 151.

17) Christliche Welt, 23 Nov. 1922, 36e Jrg. nr. 46—47.

18) a.w. 864.

19) a.w. 866.

20) a.w. 872/3.

21) (H. Theol.), Epigraphische, forngeschichtliche und religions geschichtliche Untersuchungen von Erik Peterson. — Göttingen, Vandenhoeck en Ruprecht, 1926, 190, 191.

Rectificatie. In kolom 2 bl. 66, staat, regel 28 v.o.: „verandering van theologie en wijsbegeerte“. Lees in plaats van „en“: „in“.

UIT DE SCHRIFT.

Looft den HEERE.

Ziel, looft den HEERE, alle zij knechten des HEEREN; gij die allen nacht in het huis des HEEREN staat.
Heft uw handen op naar het heiligdom en looft den HEERE.

Ps. 134:1 en 2.

Deze Psalm werd gezongen als afscheidslied, wanneer de pelgrims, na de groote feesten, Jerusaleem verlieten.

Zij waren nog getuigen geweest bij het laatste avondoffer.

Niet zonder weemoed maakten zij zich gereed om te scheiden van de heilige plaatsen.

Groepen feestgangers trekken in den avond uit om in den koelen nacht een goed eind voornit te komen.

Buiten de poorten toeven zij nog even en blikken vol eerbied op naar de finnen des tempels, naar het heilig Sion.

Daar zien zij, bij het rossig fakkellicht, de tempelwacht van priesters en levieten.

Nu kunnen zij niet langer zwijgen.

Het lage dal roepen zij tot die wachters omhoog en wekken hen op om als knechten des Heeren Zijn Naam te loven en Hem heerlijkheid toe te brengen.

Welk een heilige belangstelling in den dienst Gods.

Bijna kunnen ze van de heilige stad en van het Sion Gods niet scheiden, die dankbare feestgangers, wier hart nog vol is van alles wat ze daar genoten hebben.

Maar ze moeten, versterkt met kracht in de ziel, terug keeren naar hun eigen levenskring en arbeid.

Zoo gaat het nog met het volk Gods, als het in het huis des Heeren door het Woord onderwezen, getroost en versterkt tot den levensstrijd wederkeert.

Is het dan wonder dat die pelgrims, op weg naar verre oorden, met zekere jalousie aan de tempelwachters denken, die in den stillen nacht mogen toeven op de hooge, heilige plaatsen in Sion?

O, laten zij toch Jehovah's Naam prijzen!

Die opwekking was allicht voor de tempelwachters noodig, opdat hun dienst geen sleutwerk werd.

Ook de ambtsdragers der Nieuwtestamentische gemeente hebben die biddende belangstelling zoo van noode.

Als het recht is moet er een wisselwerking van liefde en gebed zijn tusschen de ambtsdragers en de gemeente, opdat zij elkanders hart opwekken en aanvuren tot den dienst des Heeren.

Nergens toch is het gevaar voor een vormelijke sleur en een koude gewoonte grooter dan bij het dienen in het heilige.

Daarom was het zoo goed dat de priesters en levieten door de godvruchtige schare bij het afscheid gewezen werden op hun dure roeping om niet maar gehuurde wachters op Sions muren te zijn, doch biddende dienaren des Heeren, voor wie het een verheven taak is de handen smekend op te heffen in den naam des volks tot het heiligdom om de gemeenschap des Heeren te zoeken en Hem dankend te verheerlijken.

Als het ambt meer in dat ideale licht werd beschouwd, dan zou er ook meer begeerte zijn onzen God daarin te dienen.

Wat maken die pelgrims in hun nachtelijk afscheidslied ons beschamaad.

Immers, voor ons staat bij den dienst in het huis des Heeren meestal de vraag op den voorgrond wat wij daar genieten, hoe wij er gesticht, getroost, onderwezen worden.

Of wij onder de bekoring eener boeiende rede komen.

Doch veel te weinig denken wij aan wat toch het allerhoogste moet zijn en moet blijven: of de

Heere er gediend, verheerlijkt, gelankt, aangebeden wordt; of het eeredienst is in den diepen en rijken zin des woords.

Israels vrome pelgrims roepen den priesters en levieten bij het scheiden van Jerusaleem toe: Loofd den Heere!, wel wetende dat alleen het volk waarlijk gezegend wordt als de God des Verboonds eer en lof, dankzegging en heerlijkheid wordt toegebracht.

Mocht dat heilig motief ook ons dienen van den Heere meer beheerschen.

Dan zou er meer echte vreugde gesmaakt worden in de voorhoven onzes Gods, en ons geestelijk leven zou rijker bloeien.

F. C. M.

KERKELIJK LEVEN.

Verdediging onnoodig.

Het handhaven van het besluit onzer Redactie om geen ingezonden stukken inzake „de kwestie“ te plaatsen, van welken aard die ook mogen zijn, brengt de Redactie zelf weleens in ongelegenheid.

Bij wijze van uitzondering hebben wij al eens aan een „Predikantenvrouw“ het woord gegeven, maar voegden er dadelijk bij, dat het bij deze ééne uitzondering nu ook moest blijven.

Onder de vele stukken, welke wij sindsdien ontvingen, trok er één onze bijzondere aandacht en wij gevoelen het als een zekere strengheid, dat wij ook dit moeten weigeren.

De inzenders — ik kan hun namen wel noemen, het zijn de broeders H. Hart en R. Dekker — komen daarin op voor de eer van hun predikant, Ds W. Breukelaar van Zaandam, die in zeker blad per ingezonden stuk met laster werd beladen.

Dat deze broeders met zoo veel warmte opkomen voor hun predikant, doet ons op zichzelf al goed.

Hoe dikwijls wordt er niet geredeneerd: onze dominee is zelf mans genoeg om zich te verdedigen, wij zullen voor hem de kastjes maar niet uit het vuur halen!

Deze broeders denken er echter anders over. Daarom reeds is hun geste ons sympathiek.

De beschuldigingen tegen Ds Breukelaar in dat ingezonden stuk geuit, komen voornamelijk hierop neer, dat Ds Breukelaar er zich op zou hebben beroemd, dat hij het is geweest, die het proces-Geelkerken in goede banen heeft geleid, aan hem kwam 95 van de 100 pCt. eer toe. Ook zou Ds Breukelaar vier jaar geleden reeds op de Classis Haarlem hebben verklaard „als het in Amsterdam-Zuid rijp is, dan zullen wij daar eens het mes inzetten“.

De beschuldiger beroept zich daarvoor hoofdzakelijk op persoonlijke gesprekken, welke hij met Ds Br. voerde. Van een deel dier persoonlijke gesprekken waren de broeders Hart en Dekker getuigen. Zij moesten konstateeren, dat de mededeelingen van den aanklager bezijden de waarheid waren. Daarom zonden zij terwille van den naam van hun predikant een tegenstraffing naar het blad, dat den laster had helpen verbreiden. Het blad weigert het echter. Het plaatst wel een mak stukje, waarin den beschuldiger verweten wordt, dat hij veel te ver is gegaan en daarvoor zijn excuses heeft aan te bieden. Maar tevens een stukje, dat aldus eindigt: „Of Ds Br. moet het ingezonden stuk voldoende weerleggen, of wij weten dan nu wat wij aan de mannen hebben, die zich in deze treurige zaak zoo verdienstelijk (?) hebben gemaakt“. De Redactie vindt deze opmerking „volkomen ad rem“.

Nu is het o zoo begrijpelijk, dat de broeders Hart en Dekker zich tot ons blad wendden, opdat wij hen in de gelegenheid stelden hun predikant te verdedigen.

En toch....

Wij meenen ook voor hen ons besluit niet buiten werking te mogen stellen, te meer ook, omdat bij ons de regel geldt geen stukken, welke elders in de pers geweigerd zijn, plaatsing te geven, een regel, waaraan wij ook tegenover dat blad, zoolang het nog eenigszins mogelijk is, wenschen vast te houden.

De tijd zou kunnen komen, dat wij ons besluit moeten herzien.

Doch wij hopen dit niet.

In elk geval is daarvoor o.i. thans het oogenblik nog niet aangebroken.

Want hoe staat het met deze kwestie?

Het geldt hier niet een predikant, die bij ons Gereformeerde volk niet zoo bekend is. Ds Breukelaar staat niet alleen in Zaandam, maar in heel Gereformeerd Nederland door in de harten geboekt als een van onze uitnemendste mannen, die gedurende bijna 40 jaren met zelfopofferenden ijver zichzelf voor de zaak des Heeren gegeven heeft.

Zou men denken, dat zulk een man, algemeen hooggewaardeerd, door het eerste het beste lasterlijke stukje ook maar iets van de achting van ons Gereformeerde volk zou verliezen?

Och, kom!

Laten de broeders zich daarover geen oogenblik ongerust maken!

Ofschoon wij het in hen loven, dat zij hun dominee willen verdedigen, achten wij zulk een verdediging onnoodig.

De persoon van Ds Breukelaar is de beste verdediging.

Als hij niet op de sommatie van dat blad ingaat — wat ons om meer dan één reden het verstandigst toeschijnt — zal niemand dat verkeerd uitleggen, tenzij dan zij die pasmuut moeten hebben tegen de Asser Synode.

Bovendien is er den laatste tijd al zoo veel laster verspreid, dat ons volk er zoo langzamerhand immuun voor wordt.

Ook lijkt het ons daarom te meer niet wenschelijk hun stok op te nemen, omdat daarin eenige malen de naam van den beschuldiger voorkomt en wij dien liefst willen verzwijgen, ook al heeft hijzelf zijn aanklacht voluit onderteekend.

Informaties over hem luiden, dat hij reeds meer malen in sterk overspannen geestesstoestand verkeerde — meer zeggen wij er niet van — en dat in zijn omgeving gevreesd wordt, dat dit ook nu het geval is.

Er is meer reden om deernis jegens hem aan den dag te leggen dan om hem met naam en toenaam aan ons Gereformeerde volk als lasteraar voor te stellen.

Wij wenschen barmhartiger jegens dezen beklaagenswaardige te zijn dan het blad, dat zijn stuk opnam.

Moeten de persmanieren van dat blad dan niet eens worden signaleerd? Blijkens het ingezonden stuk van de broeders Hart en Dekker voorzie ik deze vraag.

Wat zullen wij daarvan zeggen?

Wij vertrouwen, dat, wanneer dat blad de periode der rustige bezinning is ingetreden, het deze zijn handelwijze zelf wel betreuren zal.

Misschien zal onze weigering van hun stuk de broeders toch teleurstellen.

Toch zullen zij na deze breede motiveering onze beslissing wel kunnen billijken.

Nog eens: wij achten hun verdediging onnoodig.

Als een kind in zijn onnoozelheid een handvol aarde tegen het Witte Huis te Washington werpt, in de meening het daardoor zwart te kunnen maken, zal men toch geen apologie houden om te bewijzen, dat het Witte Huis heusch wel wit is?

Men zal niet eens de moeite nemen, dat kluitje klei te verwijderen.

De eerste regenbui zal zich daarmee wel belasten.

Ook hier behoeft men zich geen zorg te geven.

Niet alleen in ons natuurlijke, maar ook in ons geestelijke klimaat laten de regenbuitjes niet lang op zich wachten.

HEPP.

GEESTELIJKE ADVIEZEN.

Correspondentie.

H. te E. Uw onderscheiding tusschen uzelf en uw zaak kan ik niet aanvaarden.

Natuurlijk, dat u de boekhouding van uw zaak behoorlijk gescheiden houdt van die voor uw privé en voor uw huishouding. Maar daarmee wordt uw zaak niet iets dat buiten uw persoon om gaat, en dat niets heeft uit te staan met uw christen-zijn.

Ze is niets anders dan het geheel van uw handelingen in de uitoefening van uw maatschappelijk beroep.

En dat maatschappelijk beroep is een „goddelijk beroep“. Het is de vorm waarin gij uw roeping van Godswege in het maatschappelijk leven hebt te vervullen.

Een deel dus, en geen gering — op zich zelf niet, en ook niet in verband met de kracht en den tijd dien ge er aan wijdt — van den dienst dien God van u vraagt.

En zoo dikwijls als ge de derde bede van het „Onze Vader“ bidt, vraagt ge daarmee, naar we in antw. 124 van den Heidelbergse belijden, dat de Heere u ook in uw beroep zijn wil leere doen „zoo gewilliglijk en getrouwelijk, als de engelen in den hemel“.

Go behoeft u van de ernstige beteekenis daarvan maar even rekenschap te geven, om te beseffen, hoe weinig daarmee strookt uw zeggen, dat uw zaak zuiver egoïstisch moet zijn.

Dit zou beteekenen, dat gij-zelf, zoodra ge zaken doet, met niets dan met eigen belang hebt te rekenen, m.a.w. dat een christen in „zaken“ geen christen hoeft te zijn; dat heel ons beroepsleven zou liggen buiten de sfeer van Gods heilige Wet en buiten den dienst van God.

Toch is dit — hoe kan het ook anders? — niet uw gevoelen.

Want zelf zegt ge, dat het zaken-egoïsme moet blijven binnen de grenzen der eerlijkheid.

Dit doet me dan ook vertrouwen, dat een oogenblik nadenkens, u zal doen inzien op wat heilloos spoor uw gedachten een oogenblik doolgeraaken.

En dan onderschrijft ge, zonder twijfel, wat ik schreef over het adverteeren in bladen die onchristelijke beginselen propageeren.

G. v. D. te R. kHeb uw ontboezeming met belangstelling gelezen.

Als het juist is, dat tal van gereformeerden zich des Zondagsmorgens hun n'euwsbl den laten bezorgen, en daardoor meedoen aan het berooven van onze bestellers van hun Zondagsrust, deel ik ten volle uw verontwaardiging daarover.